

شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت افراد از شهر آبادان با استفاده از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره

حسین محمودیان^۱

داود شهپری‌ثانی^۲

چکیده

پدیده مهاجرت از شهر تحت تأثیر عوامل مختلفی می‌باشد و حاصل برآیند نظرات و تصمیمات افرادی است که جهت دستیابی به رفاه و امکانات بهتر اقدام به مهاجرت می‌کنند. مقاله پیش رو بر آن است تا با رویکردی توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از نظریات مهاجرتی جذب و دفع، سرمایه انسانی، محرومیت نسبی و نظریه مهاجرتی نئوکلاسیک‌ها، تأثیر شاخص‌های اثرگذار بر تمایل به مهاجرت افراد از شهر آبادان را با استفاده از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره (مدل تحلیل سلسله مراتبی و الگوی تحلیلی تاپسیس)، شناسایی و رتبه‌بندی کند. جامعه آماری تحقیق ساکنان شهر آبادان می‌باشند. با استفاده از شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای، ۵ محله انتخاب شدند و تعداد ۳۸۵ نفر از ساکنان شهر به روش نمونه‌گیری تصادفی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. اطلاعات موردنیاز با استفاده از روش پیمایش و با کمک

۱ دانشیار جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران، hmahmoud@ut.ac.ir

۲ کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران (نویسنده مسئول) davoudshahpari@yahoo.com

پرسشنامه به‌دست‌آمده است. نتایج به‌دست‌آمده، بیانگر آن است که از بین شاخص‌های مختلف (اقلیمی - جغرافیایی، خدماتی - رفاهی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و امنیتی)، شاخص اقتصادی بیشترین تأثیر را بر تمایل به مهاجرت افراد از شهر آبادان به دیگر نقاط کشور داشته است. همچنین بیشترین ضریب تأثیر در میان مؤلفه‌های شاخص اقتصادی مربوط به بیکاری و درآمد پایین می‌باشد.

کلمات کلیدی: مهاجرت، تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره، مدل تحلیل سلسله مراتبی، الگوی تحلیلی تاپسیس، شهرآبادان

مقدمه و طرح مسئله

تحرك جمعیت در تاریخ بشر، به‌جای آنکه یک استثنا باشد یک قاعده است (اسفو^۱ و همکاران، ۲۰۱۰). مهاجرت به عنوان یکی از عوامل اصلی تغییر و تحول جمعیت به دلیل ماهیت خود می‌تواند علاوه بر تغییرات درازمدت و طولانی، آثار سریع و کوتاه‌مدتی را نیز در تعداد و ساختار جمعیت ایجاد کند و تعادل و عدم تعادل‌هایی را در جمعیت تحت تأثیر خود به وجود آورد. نه‌تنها حجم و چگونگی مهاجرت‌ها از کشوری به کشور دیگر از اهمیت زیادی برخوردار است، بلکه حرکات و جابه‌جایی جمعیت داخل یک کشور نیز می‌تواند دست‌کم در برخی از دوره‌های زمانی، موجب عمران و آبادانی و یا رکود و عقب‌ماندگی شود (زنجانی، ۱۳۷۱: ۱۷۷). این پدیده به‌عنوان حرکت مردم از یک منطقه جغرافیایی به منطقه‌ای دیگر شناخته می‌شود که ممکن است به‌صورت دائمی و یا موقت باشد (ادواله^۲، ۲۰۰۵). پدیده مهاجرت به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه یک مسئله اجتماعی و دارای پیامدهای متفاوتی است که می‌تواند نتایج مثبت (نظیر کاهش نابرابری منطقه‌ای و گسترش ایده‌ها) و منفی (نظیر تراکم جمعیت، فرار مغزها و کاهش توان اقتصادی مناطق مهاجرفرست) فراوانی را به دنبال داشته باشد (محمودیان و قاسمی‌اردهایی، ۱۳۹۲: ۴). مهاجرت علاوه بر تأثیرات کمی در رشد جمعیت، اثرات قابل توجهی

1 Asfaw

2 Adewale

در کیفیت جمعیت مناطق مبدأ و مقصد دارد؛ زیرا با مهاجرت نیروی انسانی (جوانان واقع در سن کار و فعالیت) بر توسعه‌نیافتگی مناطق مهاجرفرست افزوده می‌شود و از سویی نیروی فعال و پرتحرک در اختیار مناطق مهاجرپذیر قرار می‌دهد و بدین ترتیب شکاف بین مناطق توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته را بیشتر می‌گرداند.

مهاجرت هم در کشورهای توسعه‌یافته و هم در کشورهای درحال توسعه وجود دارد؛ اما نوع و ماهیت این مهاجرت‌ها متفاوت است (اسکلدون^۱، ۲۰۱۰). الگوی کلی مهاجرت داخلی در کشورهای جهان سوم جابه‌جایی نیروی انسانی از مناطق کمتر توسعه‌یافته به مناطق توسعه‌یافته‌تر است که مهاجرت روستاییان به شهرها نمود بارز آن است. چون وجه غالب این جابجایی جمعیت اساساً مهاجرت نیروی انسانی است، از این رو طبق نظریه‌گزینشی بودن مهاجرت بیشتر نیروی انسانی کارآمد- از لحاظ فکری و بدنی- در مقوله مهاجرت قرار می‌گیرند. این الگو در مورد ایران می‌تواند شامل مهاجرت از روستا به شهرهای کوچک و سپس از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ‌تر باشد (ارشاد و حزباوی، ۱۳۸۴).

مهاجرت از شهرهای کوچک یکی از اساسی‌ترین مسائلی است که کشورهای جهان سوم با آن روبرو هستند. این نوع مهاجرت‌ها نشان‌دهنده پیامد عدم تعادل در مجموعه سکونت‌گاهی شهری و سطوح نابرابر توسعه در جوامع شهری است. جمعیت‌زدایی ناشی از مهاجرت در شهرهای کوچک به‌عنوان یک عامل خارجی، نظم طبیعی رشد جمعیت را بر هم می‌زند و اختلالات عمده‌ای را در وجوه ساختاری جمعیت و حرکات آن ایجاد می‌کند.

شهر آبادان علیرغم توانمندی‌های زیاد اقتصادی، کشاورزی، پتانسیل‌های عظیم نفت و گاز و سایر معادن فلزی، موقعیت ممتاز ترانزیتی در سطح کشور و راه‌های دریایی بین‌المللی، به دلیل برخورداری اندک از سطح امکانات و زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی، به‌عنوان شهر مهاجرفرست عمل می‌نماید. منابع آماری موجود نشان می‌دهد که در دوره ۱۰ ساله منتهی به سرشماری سال ۱۳۸۵، آبادان با خالص مهاجرتی ۲۷۲۴۵- جزء شهرستان‌های مهاجرفرست استان به‌شمار می‌آمده و خالص مهاجرتی آن نسبت به جمعیت بالاتر از مقدار مشابه استانی بوده

است. همچنین نتایج سرشماری عمومی مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد شهرستان آبادان با خالص مهاجرتی ۱۲۱۱۰- نفر، بعد از شهرستان اهواز دومین شهرستان مهاجرفرست استان به حساب می‌آمده است. در سرشماری سال ۱۳۹۵ خالص مهاجرتی این شهر نسبت به جمعیت ۴/۵- درصد است که از این حیث مهاجرفرست‌ترین شهر استان خوزستان به حساب می‌آید. خالص مهاجرتی منفی در چند سال اخیر در رشد جمعیت این شهر تأثیر بسزایی داشته و باعث شده است رشد جمعیت در این شهر به ۰/۶۵- برسد (شهپری، ۱۳۹۶؛ مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). همچنین پژوهش "بررسی میزان تمایل به مهاجرت و عوامل مؤثر بر آن در استان خوزستان" (شهپری، ۱۳۹۶) از سطح بالای تمایل به مهاجرت ساکنین شهر آبادان حکایت می‌کند. بدیهی است این مهاجرفرستی شدید، در میزان رشد جمعیت، ساختار سنی، نسبت جنسی و گروه فعالین، تأثیرات منفی بر جای می‌گذارد و عواقب و پیامدهای جدی برای جمعیت و توسعه شهر به دنبال دارد. به دلیل وجود بسیاری از مشکلات و مسائل، موقعیت استراتژیک شهر آبادان در سطح کشور، همچنین پیامدهای منفی ناشی از مهاجرت و حجم بالای آن، پژوهش درباره آن باید به‌عنوان یک ضرورت در نظر گرفته شود.

تمایل به مهاجرت به عنوان پتانسیل بالقوه مهاجرت، می‌تواند نقش بسزایی در به فعلیت رساندن مهاجرت واقعی، ایفا نماید. به گونه‌ای که در آینده نه چندان دور می‌توان انتظار داشت که افراد تمایل (نیت) خود را به عمل تبدیل نموده و به مکانی دیگر مهاجرت کنند. بر این اساس کسب اطلاعات در مورد عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت، به ایجاد درک کامل تری از اینکه چرا افراد مهاجرت می‌کنند، کمک خواهد کرد. لذا لازم است قبل از مهاجرت افراد، عوامل آن شناسایی شده و تدابیر لازم بر اساس آن اتخاذ گردد. رتبه‌بندی عوامل اثرگذار بر تمایل به مهاجرت افراد از شهر آبادان و شناخت آنها می‌تواند در پیش‌بینی آینده تحرکات جمعیتی برای برنامه‌ریزی مؤثر واقع شود و درنهایت به تبیین راهکارهای مؤثری برای کاهش مهاجرفرستی در شهر کمک خواهد کرد؛ بنابراین هدف اصلی این پژوهش، شناسایی و رتبه‌بندی عوامل اثرگذار بر تمایل به مهاجرت افراد از شهر آبادان به سایر نقاط کشور و ارائه راهکارهای علمی و کاربردی جهت کاهش مهاجرت فرستی و جذب جمعیت در این شهر است.

مبانی نظری

مهاجرت حوزه‌های مختلفی را شامل می‌شود، بر همین اساس رویکردهای نظری زیادی (از سطح تحلیلی کلان مانند نظریه جاذبه و دافعه^۱ تا خرد مانند نظریه انتخاب عقلانی^۲) شکل گرفته با این هدف که چرا مردم مهاجرت می‌کنند اما اکثر تفسیرهای جدید از موقعیت نظری رفتار مهاجرت در تحقیقات مسی و همکارانش (مسی و اسپانا^۳ ۱۹۸۷؛ دوراند^۴ و مسی ۱۹۹۲، مسی و همکاران ۱۹۹۳) دیده می‌شود. براساس ادبیات نظری نمی‌توان یک عامل را به‌عنوان نیروی منفرد مؤثر بر مهاجرت مورد بررسی قرار داد (مندولا^۵، ۲۰۰۷) بلکه مهاجرت در پاسخ به دامنه وسیعی از عوامل با اثربخشی گوناگون بر مردم بوجود می‌آید (پرنول^۶، ۲۰۰۶). الگوها و روندها در مهاجرت از آن حکایت دارند که با یک سطح تحلیل نمی‌توان جریان‌های مداوم مهاجرت را تبیین کرد؛ بلکه ماهیت چندوجهی آن نیازمند نظریه پیچیده است که دورنماها، فرضیه‌ها و سطوح مختلف را در برگیرد (مسی و همکاران، ۱۹۹۳: ۴۳۱).

اورت لی^۷ (۱۹۶۶) نظریه مهاجرت خود را به‌عنوان مفهومی که حاوی عوامل مبدأ و مقصد، مجموعه موانع مداخله‌کننده و یک سلسله عوامل شخصی است به‌منظور تنظیم فرضیه‌های عمومی در خصوص حجم مهاجرت، گسترش جریان و ضدجریان مهاجرت و خصوصیات مهاجرین به کار می‌برد (تودارو، ۱۳۶۷: ۲۴). نظریه لی به "نظریه جاذبه-دافعه" مشهور است. بر اساس این نظریه، عوامل جاذبه مقصد و دافعه مبدأ، اعم از سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و... تمایل به مهاجرت را تا حدود زیادی تحت تأثیر قرار می‌دهد و در مرحله بعد و در صورت مهیا بودن شرایط و امکانات مناسب، این تمایل تبدیل به رفتار می‌شود. در کنار این عوامل، مقولاتی چون هزینه‌های مهاجرت، ویژگی‌های روحی و روانی، ارزش‌ها و آمال افراد،

1 Pull-push theory
2 Rational choice theory
3 Massey and Espana
4 Durand
5 Mendola
6 Parenwell
7 Evert S Lee

تمایل به مهاجرت آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در مدل لی، زمانی که عوامل دافعه (منفی) در مبدأ و از سوی دیگر عوامل جاذبه (مثبت) در مقصد بیشتر باشند، احتمال تصمیم به مهاجرت بالا می‌رود.

نظریه سرمایه انسانی که در دهه ۱۹۶۰ برای تحلیل مهاجرت به کار گرفته شد، از دیدگاه برخی تحلیل‌گران برای نیروی انسانی آموزش‌دیده بسیار مناسب شناخته شد. این نگرش با تلقی مهارت و تخصص انسان به‌عنوان کالایی در بازار عرضه و تقاضای کار، به تحلیل مهاجرت می‌پردازد. بنابراین، تصمیم‌گیری افراد متخصص به مهاجرت، به‌مثابه نوعی تصمیم‌گیری برای سرمایه‌گذاری و بهره‌برداری از آن تلقی می‌شود (ارشاد، ۱۳۸۰: ۴۸). تئوری سرمایه انسانی با مدل هزینه-فایده که در آن ارزیابی عقلانی هزینه‌ها و منافع برای مهاجرت در نظر گرفته می‌شود، مرتبط است. در پیش‌بینی احتمال مهاجرت در مدل هزینه-فایده بر ویژگی‌های فردی تکیه شده است (اوبرای، ۱۳۷۰: ۷۳). براساس تقسیم‌بندی استارک، هزینه‌های مهاجرت شامل موارد زیر می‌شود: هزینه‌های پولی مستقیم ناشی از مسافرت (نظیر حمل‌ونقل)، هزینه‌های اطلاعات و تحقیق (مثلاً شناسایی شغل‌های موجود)، هزینه‌های فرصت (نظیر دست‌کشیدن از کار برای مهاجرت) و هزینه‌های روحی (نظیر ترک محیط آشنا) (استارک^۱، ۱۹۸۴). در این نظریه فرض بر این است که انسان‌ها تمایل دارند که درآمد خالص واقعی دوران زندگی شغلی خود را به حداکثر برسانند و می‌توانند درآمد احتمالی آینده در مقصد و درآمد کنونی خود در مبدأ را محاسبه نمایند. بر طبق این نظریه می‌توان انتظار داشت که افراد مسن نسبت به جوانان تمایل کمتری به مهاجرت دارند، زیرا اولاً تفاوت درآمد بین مبدأ و مقصد با توجه به عمر باقی‌مانده آن‌قدر زیاد نیست و در ثانی هزینه‌های غیرمادی برای این افراد بیش از جوانان است. جوانان به‌ویژه جوانان تحصیل‌کرده بیش از دیگران مهاجرت می‌کنند، زیرا تفاوت درآمد بالقوه آنان بین مبدأ و مقصد احتمالاً زیاد است.

بر اساس نظریه محرومیت نسبی، زمانی که جامعه قادر به تأمین نسبی احتیاجات و نیازهای افراد نباشد، احتمال بروز رفتارهای جمعی افزایش پیدا می‌کند. یکی از این رفتارهای جمعی

مهاجرت است که در شرایط محرومیت نسبی احتمال وقوع آن فزونی می‌گیرد. در شرایط محرومیت نسبی افراد برای رفع محرومیت‌های خویش از امکانات مادی و معنوی، اقدام به مهاجرت می‌کنند (لهسایی‌زاده، ۱۳۶۸: ۳۶). در چارچوب نظریه محرومیت نسبی، فردی که تصمیم به مهاجرت می‌گیرد دو موقعیت را ارزیابی می‌کند؛ از یک‌سو، وضعیت اقتصادی و اجتماعی خود را با دیگران و از سوی دیگر وضعیت مبدأ را با مقصد مقایسه کرده و در نتیجه آن، در خصوص مهاجرت کردن یا مهاجرت نکردن، تصمیم می‌گیرد. در این دیدگاه، مهاجرت پاسخ نهایی به محرومیت‌های نسبی است. وقتی فردی نتواند به هدف‌های بالارش در داخل سازمان اجتماعی خود دست یابد و احساس کند که منابع لازم برای رفع محرومیت‌هایش در خارج از سازمان اجتماعی وجود دارد، مهاجرت می‌کند. گرایش طبیعی جوانان برای ترک محل سکونت خود تابعی از انتظارات و ارزش‌های ذهنی آنان است. اشخاص ممکن است در نتیجه مقایسه موقعیت خود نسبت به گروه مرجع احساس محرومیت کرده و دست به مهاجرت بزنند (استارک و بلوم^۱، ۱۹۸۵: ۱۷۸-۱۷۳). مطالعه بی‌هانداری^۲ در نپال (۲۰۰۴؛ ۴۹۹-۴۷۵) نشان داد بین محرومیت و مهاجرت رابطه مستقیم وجود دارد و اشخاصی که احساس محرومیت بیشتری دارند نسبت به هم‌تاهای خود بیشتر تمایل به مهاجرت دارند.

نظریه مهاجرتی نئوکلاسیک‌ها، مشهورترین نظریه کارکردگرایانه اقتصادی است. این نظریه پیامد مهاجرت را با تفاوت‌های جغرافیایی بیان می‌کند که به علت دیدگاه‌های فردی، عقلایی و حداکثر سازی درآمد و سود محقق می‌شود و همین عامل منجر به مهاجرت از نواحی با درآمد پایین به نواحی با درآمد بالا می‌شود که در آن فرد بهره‌ورتر و دارای دستمزد بالاتر است (دی‌هاس^۳، ۲۰۱۱).

کارکردهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، جمعیتی، ارتباطی و اداری هر جامعه در مهاجرت و شکل‌گیری آن مؤثر هستند. بررسی‌های صورت‌گرفته جهت شناسایی عوامل مؤثر بر مهاجرت از

1 Stark and Bloom

2 Bhandari

3 de Hass

آن حکایت دارد که مهاجرت از عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظریه‌های مرتبط با هر یک نشأت می‌گیرد. بر اساس نظریه لی، عوامل اقتصادی - فیزیکی نامناسب در یک مکان باعث می‌شود که افراد محل زندگی خود را ترک کرده و به مکان دیگری که از نظر اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی در شرایط بهتری هستند، مهاجرت کنند. نظریه سرمایه انسانی بحث به حداکثر رساندن درآمد شغلی را مطرح می‌کند و تصمیم‌گیری افراد متخصص و جوان به مهاجرت را جهت انتخاب برای سرمایه‌گذاری بیشتر در دوران فعالیت شغلی خود می‌داند. از دیدگاه نظریه محرومیت نسبی، مهاجرت به سبب ارزیابی فرد از موقعیتی که در آن قرار دارد و موقعیتی که می‌تواند در مکانی دیگر به دست بیاورد انجام می‌شود. نظریه مهاجرتی نئوکلاسیک‌ها تفاوت درآمد بین مناطق مختلف را عامل اصلی مهاجرت عنوان می‌کند. با توجه به ماهیت موضوع پژوهش و همچنین موقعیت حال حاضر جامعه مورد مطالعه جهت تبیین نظری مسئله تحقیق به نظریه‌های ذکر شده توجه شده است.

پیشینه پژوهش

موسوی (۱۳۸۳) در بررسی عوامل مؤثر بر تمایل روستاییان به مهاجرت به شهرها در ایران نشان داد که میزان مهاجرتی در روستاها و شهرهای دارای امکانات کمتر در مقایسه با روستاها و شهرهای برخوردار از امکانات، بیشتر است. قاسمی‌اردهایی (۱۳۸۵) در بررسی علل مهاجرت روستاییان به شهرها در ایران به این نتیجه رسید از بین چهار بعد اجتماعی، اقتصادی، جمعیت‌شناختی و طبیعی - کشاورزی؛ بعد اقتصادی بیشترین نقش را ایفا می‌کند. حزباوی (۱۳۸۶) نشان می‌دهد که بین عوامل دافعه منطقه مبدأ مهاجرت (شهر اهواز) و نیز عوامل جاذب منطقه مقصد (شهرهای توسعه‌یافته‌تر کشور) و تمایل به مهاجرت جوانان شهر اهواز همبستگی مثبت معناداری وجود دارد. علاوه بر این بین محرومیت نسبی و برخی عوامل شخصی پاسخگویان و تمایل به مهاجرت آنان رابطه معناداری وجود دارد. جوانان با تحصیلات عالی نسبت به سایر مقاطع تحصیلی و جوانان طبقه متوسط نسبت به سایر طبقات اجتماعی تمایل بیشتری به مهاجرت

دارند. قاسمی‌اردهایی و همکاران (۱۳۹۳) به این نتیجه رسیده‌اند که عوامل جمعیتی و ساختاری روستاها بر گرایش به مهاجرت جوانان روستایی مؤثر است. بر اساس یافته‌های تحقیق یاد شده، متغیرهای فردی همچون طبقه اقتصادی جوانان، نوع نگرش به دافعه مبدأ و جاذبه مقصد بر گرایش به مهاجرت جوانان تأثیرگذار است. همچنین تعداد جمعیت روستا و فاصله روستا تا شهر به‌عنوان متغیرهای ساختاری مؤثر بر گرایش به مهاجرت روستا- شهری شناخته شده‌اند. متغیر نگرش به عوامل دافعه روستایی در مقایسه با نگرش به عوامل جاذبه شهری، تأثیرگذاری بیشتری بر گرایش به مهاجرت روستا- شهر جوانان دارد. نتایج تحقیق اسمعیلی و محمودیان (۱۳۹۵) در بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت‌های تحصیلی و شغلی زنان جوان ایرانی در دوره ۹۰-۱۳۸۵ نشان می‌دهد که تجرد، سرپرستی خانوار، ضریب نفوذ اینترنت، تحصیلات دانشگاهی و مشارکت اقتصادی از مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر مهاجرت‌های شغلی و تحصیلی زنان در سال‌های اخیر بوده است. از این رو، افزایش سطح تحصیلات زنان در ایران و به تبع آن تحرک اجتماعی و ورود به بازار کار زنان منجر به حرکات مکانی و مهاجرتی بیشتر در ایران خواهد شد. نتایج تحقیق اسمعیلی و بیگدلی‌راد (۱۳۹۶) در بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت از روستا به شهر در شهر تاکستان نشان می‌دهد که مهم‌ترین علت مهاجرت از روستاهای این محدوده عوامل دافعه روستایی به‌خصوص عوامل اقتصادی، به دلیل مشکلات فراوان در سکونتگاه‌های روستایی شهر تاکستان بوده است. نتایج مطالعه صفایی‌پور و محلی (۱۳۹۶) در بررسی عوامل اثرگذار بر مهاجرت از شهر اهواز با استفاده از مدل معادلات ساختاری نشان می‌دهد که شاخص زیست‌محیطی بیشترین تأثیرگذاری بر مهاجرت از شهر اهواز را دارد و شاخص اقتصادی و شاخص اجتماعی هم به ترتیب اثرگذاری در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

راچل^۱ (۲۰۰۳) بر اساس داده‌های سرشماری سال ۲۰۰۰ ایالات متحده، به نقش عوامل اقتصادی در مهاجرت جوانان اشاره می‌کند و نشان می‌دهد که جاذبه‌های مقصد مانند یافتن مسکن و اشتغال مناسب علت مهاجرت جوانان مجرد و تحصیل‌کرده دانشگاهی است. نتایج

مطالعات هانترا^۱ و همکاران (۲۰۰۳) از آن حکایت دارد که نابرابری و تضاد در توزیع امکانات اجتماعی و اقتصادی به‌عنوان اصلی‌ترین عاملی است که مهاجران آن را دلیل جابه‌جایی مکانی خود بیان کرده‌اند. هیپفل^۲ و همکاران (۲۰۰۳) با بررسی مفهوم جوانی و زندگی جوانان در اروپای شرقی، اظهار داشته‌اند که مهاجرت می‌تواند موضوع یکی از انتخاب‌های جوانی برای تشکیل هویت و گذار به بزرگسالی مورد توجه قرار گیرد. مهاجرت عملاً راهی برای کاهش فشارهای مختلفی است که در این دوره وجود دارد. کشف دنیای جدید، تجربیات متنوع و دستیابی به چشم‌انداز و آینده‌ای روشن و در برخی موارد انگیزه‌های اقتصادی نظیر دستیابی به مشاغل و رهایی از تنگناهای مادی از جمله انگیزه‌های عمده مهاجرت در این سن است. تیرتسودارمو^۳ (۲۰۰۹) بیان می‌کند که حرکت جمعیت در اندونزی در زمینه وسیعی از توسعه انسانی رخ می‌دهد و اشاره می‌کند که حرکت بشر، به‌عنوان یک انتخاب شخصی، در پاسخ به تغییرات ساختاری در جامعه در نظر گرفته می‌شود و عواملی همچون رسوم ملی مهاجرت، شرایط اقتصادی و مداخله دولت را در مهاجرت نیروی انسانی مؤثر می‌داند. مطالعه کرو^۴ (۲۰۱۰) در بررسی عوامل مؤثر بر تصمیمات مهاجرت روستایی در اسکاتلند نشان می‌دهد که عوامل اقتصادی (نظیر بیکاری و نیاز به یک کار با کیفیت بالا، و درآمد پایین در روستاها) و عوامل خدماتی-رفاهی (کمبود امکانات در روستاها) بر تصمیم مهاجرت روستاییان به شهر مؤثرند. پیرس^۵ (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان "عوامل جذب و دفع مهاجرت داخلی در ایتالیا: برآورد مدل گرانشی با سرمایه انسانی با استفاده از رویکردهای همگن و ناهمگن" به این نتیجه رسید که متغیرهای اقتصادی کلان عامل اصلی جریان‌های مهاجرت داخلی ایتالیا طی دوره ۱۹۷۵ تا ۲۰۰۵ هستند. انیگبکان^۶ و همکاران (۲۰۱۵) در بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت مهاجران نیجریه و زیمباوه در آفریقای جنوبی به این نتیجه رسیده‌اند که علیرغم اثرگذاری

1 Hunter

2 Hipfel

3 Tirtosudarmo

4 Crow

5 Piras

6 Enigbokan

عوامل اقتصادی در مهاجرت، عوامل غیراقتصادی نقش مهم‌تری در مهاجرت مهاجرین نیجریه و زیمباوه‌ای به آفریقای جنوبی دارند.

با توجه به آنچه در بحث پیشینه تحقیق ذکر شد می‌توان گفت که ریشه‌یابی و بررسی علل مهاجرت یکی از دسته‌های مطالعه پدیده در حوزه مهاجرت به شمار می‌رود که بیشتر بر محوریت مهاجرت روستا شهری و علل آن متمرکز شده است. بررسی مطالعات صورت گرفته در حوزه مهاجرت نشان داد مطالعاتی که دقیق با عنوان و موضوع تحقیق حاضر همخوانی داشته باشند بسیار کم بوده و بیشتر پژوهش‌های صورت گرفته در داخل و خارج در زمینه عوامل اثرگذار بر مهاجرت متمرکز بر مهاجرت روستا-شهری بوده و در مورد مهاجرت‌های شهر به شهر و عوامل مؤثر بر آن توجهی نشده است؛ بنابراین در این مطالعه عوامل مؤثر بر مهاجرت‌های شهر به شهر (مهاجرت از شهر آبادان به سایر شهرهای کشور) با استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چند معیاره به عنوان یک روش جدید در بررسی پدیده مهاجرت از شهر و عوامل مؤثر بر آن، شناسایی و اولویت‌بندی شده است.

روش تحقیق

روش تحقیق حاضر از نوع پیمایش و اسنادی بوده و از ابزار پرسشنامه برای گردآوری داده‌ها استفاده شده است. در این تحقیق با توجه به بیان مسئله و اهداف تحقیق، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت از شهر آبادان مورد ارزیابی قرار گرفته است. به همین منظور، ابتدا از طریق مطالعه کتابخانه‌ای (مقالات مربوط به موضوع تحقیق، اینترنت، راهنمایی اساتید و صاحب‌نظران این مقوله)، استفاده از سالنامه‌های آماری، سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن، بانک‌های اطلاعاتی استانداری استان خوزستان، مرکز آمار و بررسی میدانی در شهر آبادان، اطلاعات لازم جمع‌آوری و سپس عوامل مؤثر بر مهاجرت از شهر آبادان در ۵ شاخص و ۳۰ مؤلفه شناسایی و مدل‌سازی شده است. پس از بررسی کمی و کیفی این عوامل، پرسش‌نامه‌ای طراحی و بین شهروندان منطقه مورد مطالعه توزیع و جمع‌آوری گردید. توزیع و جمع‌آوری پرسش‌نامه به این صورت بود که ابتدا از سه پرسشگر که فارغ‌التحصیل

رشته علوم اجتماعی بودند دعوت به همکاری شد و پس از توجیه کامل قسمت‌های مختلف پرسش‌نامه و رفع ابهامات، پرسشگران به مناطق مختلف شهر اعزام شدند. همچنین مرتب‌سازی و تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار Spss، Excel، و Expert Choice انجام شده است. جهت شناسایی نوع و شدت رابطه بین تمایل به مهاجرت (به‌عنوان متغیر وابسته) و متغیرهای مستقل در این تحقیق از آزمون کای اسکوئر^۱ و آماره وی کرامر^۲ استفاده شده است. برای بررسی و رتبه‌بندی مؤلفه‌های مؤثر بر تمایل به مهاجرت در شهر آبادان، از روش تاپسیس^۳ (Topsis) استفاده شد. از آنجاکه باید وزن هر یک از عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت سنجش و رتبه‌بندی شود، ابتدا از روش فرایند تحلیل سلسله مراتبی^۴ (AHP) در رتبه‌بندی و تعیین درجه اهمیت هر یک از عوامل پنج‌گانه‌ی (اقلیمی - جغرافیایی، خدماتی - رفاهی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و امنیتی) استفاده شد و سپس با استفاده از وزن‌های به‌دست‌آمده از این روش، مؤلفه‌های عوامل ذکر شده با استفاده از مدل تاپسیس رتبه‌بندی شدند. جامعه آماری پژوهش ساکنان ۱۵ سال و بالاتر مناطق مختلف شهر آبادان می‌باشند که شامل ۲۱۸۰۲۲ نفر می‌باشند.^۵ حجم نمونه^۶ با استفاده از فرمول زیر ۳۸۵ نفر تعیین شد. روش نمونه‌گیری در این بررسی خوشه‌ای چندمرحله‌ای در نظر گرفته شده است. به این صورت که در مرحله‌ی اول همه افراد ساکن شهر آبادان در نمونه قرار گرفتند. در مرحله بعد افراد زیر ۱۵ سال از نمونه حذف شدند که شامل ۳۲۵۳۳ نفر می‌باشند. در مرحله آخر از میان ۲۵ محله شهر آبادان ۵ محله از شمال، مرکز، جنوب، شرق و غرب (بوارده جنوبی، بهارستان، کوی ملت، جمشیدآباد و بریم) به‌صورت تصادفی انتخاب و حجم نمونه به نسبت مساوی در این محله‌ها توزیع شد.

$$n = \frac{Nt^2 P(1-P)}{Nt^2 + t^2 P(1-P)} = \frac{218022 \times (3.84)(0.25)}{250555 \times (0.025) + (3.84)(0.25)} = 383 = 385$$

1 Chi-square

2 Crammer's V

3 Technique for Order-Preference by Similarity to Ideal Solution

4 Analytical Hierarchy Process

۵ علت کنار گذاشتن طیف سنی کمتر از ۱۵ سال به این دلیل است که هنوز استقلال کافی جهت تصمیم‌گیری در مورد مهاجرت را ندارند.

۶ برای تعیین حجم نمونه در پژوهش حاضر از چارچوب سرشماری ۱۳۹۵ استفاده گردیده است.

مفاهیم اصلی تحقیق

تمایل به مهاجرت: آمادگی و قبول روحی - روانی فرد برای جابجایی از نقطه‌ای به نقطه دیگر (بیرو، ۱۳۶۶: ۲۲؛ به نقل از عدل ۱۳۸۵: ۷۹). برای سنجش تمایل به مهاجرت از پاسخگویان پرسیده شد آیا قصد دارند که در آینده برای ادامه زندگی و سکونت به شهر دیگری مهاجرت کنند یا خیر.

عوامل مهاجرت: جهت بررسی عوامل اثرگذار بر تمایل به مهاجرت افراد از شهر آبادان بعد از مطالعات اولیه در راستای شناخت شاخص‌های پژوهش، ۳۰ مؤلفه در قالب ۵ شاخص شناسایی و مدل‌سازی شده است. هم‌چنین جهت سنجش آن‌ها از طیف لیکرت پنج گزینه‌ای (از کاملاً موافق تا کاملاً مخالف) استفاده شده که در ذیل به آن‌ها اشاره می‌شود:

عوامل اقلیمی - جغرافیایی: شامل کمبود منابع آب، آلودگی هوا (گردوغبار و...) بیماری‌های فصلی (حساسیت‌های فصلی، گرمادگی و...) نامساعد بودن شرایط آب و هوایی، فاصله زیاد با مرکز سیاسی کشور و خشک‌سالی‌های چند سال اخیر (اسماعیلی و بیگدلی‌راد، ۱۳۹۶؛ صفایی‌پور و محلی، ۱۳۹۶؛ شهپری، ۱۳۹۶).

عوامل خدماتی - رفاهی: شامل وضعیت آب آشامیدنی در شهر، وضعیت امکانات و تسهیلات رفاهی - تفریحی، وضعیت خدمات بهداشتی و درمانی، کیفیت نحوه ارائه خدمات شهری، وضعیت فضای سبز در شهر و وضعیت امکانات و تسهیلات ورزشی (موسوی، ۱۳۸۳؛ قاسمی‌اردهایی، ۱۳۸۵؛ اسمعیلی و محمودیان، ۱۳۹۵).

عوامل اقتصادی: شامل درآمد پایین، بیکاری، نبود موقعیت و فرصت برای پیشرفت، شرایط کاری نامناسب با تخصص هر فرد، نبود فرصت‌های سرمایه‌گذاری و کارآفرینی و نابرابری امکانات موجود در شهر نسبت به شهرهای توسعه‌یافته کشور (صفایی‌پور و محلی، ۱۳۹۶؛ ممبنی و قاسمی‌اردهایی، ۱۳۹۰؛ حزباوی، ۱۳۸۶؛ ارشاد و حزباوی، ۱۳۸۴).

عوامل اجتماعی - فرهنگی: شامل کمبود امکانات لازم برای شکوفایی استعدادهای جوانان، وضعیت امکانات مربوط به گذران اوقات فراغت، کیفیت آموزش رسمی و غیررسمی، وضعیت

رعایت هنجارها و ارزش‌های اخلاقی در شهر، وضعیت بازارها و فروشگاه‌های شهر و وضعیت نگرش‌های قومی در ادارات دولتی (ممبئی و قاسمی‌اردهایی، ۱۳۸۹؛ شهپری، ۱۳۹۶).

عوامل امنیتی: شامل وقوع جرائم در شهر، درگیری‌های قومی و قبیله‌ای، وضعیت امنیت اجتماعی در خیابان‌ها و مراکز عمومی، نحوه عملکرد نیروی انتظامی، ضریب امنیت خانواده‌ها و وضعیت اعتیاد در شهر (شهپری، ۱۳۹۶؛ ممبئی و قاسمی‌اردهایی، ۱۳۹۰؛ حزباوی، ۱۳۸۶).

تکنیک‌ها و مراحل تحلیل

الف - تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره^۱ (MCDM): تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره، متعدّدند که هر یک ویژگی‌های کاربردی خاص خود را دارد و شرایط به‌کارگیری آن‌ها نیز متفاوت است. این تکنیک‌ها مسائل تصمیم را در قالب یک ماتریس فرموله کرده و تحلیل‌های لازم را روی آن‌ها انجام می‌دهند (اصغرپور، ۱۳۸۳). دو تکنیک بسیار مهم و کاربردی از این تکنیک‌ها، فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی و تاپسیس هستند. این تکنیک‌ها در شرایطی به‌کار می‌روند که تصمیم‌گیرنده، خواهان اولویت‌بندی راه‌حل‌هایی باشد که هر یک را می‌توان در یک‌زمان با چند معیار ارزیابی کرد.

ب - فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP): تکنیک فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی به‌عنوان یکی از معروف‌ترین فنون تصمیم‌گیری چند شاخصه شناخته می‌شود که بر مقایسات زوجی نهفته است و توسط توماس ال ساعتی^۲ در دهه ۱۹۸۰ ابداع گردید (آذر و رجب‌زاده، ۱۳۸۱). از این تکنیک به‌طور گسترده جهت انتخاب تصمیم بهینه و همچنین رتبه‌بندی عوامل به‌کار برده می‌شود.

ج - تکنیک تاپسیس (TOPSIS): مدل تاپسیس اولین بار توسط محققانی به نام چن و هوانگ^۳ برای تصمیم‌گیری درباره N معیار با M گزینه ارائه گردیده است. این تکنیک بر این مفهوم استوار است که گزینه انتخابی باید کمترین فاصله را با راه‌حل ایده‌آل مثبت (مهم‌ترین) و

1 Multiple Criteria Decision Making

2 Thomas. L. Saatis

3 Chen & Hwang

بیشترین فاصله را با راه‌حل ایده‌آل منفی (بدترین حالت ممکن) داشته باشد. در حقیقت، میزان فاصله یک عامل با عامل ایده‌آل مثبت یا منفی مورد سنجش قرار می‌گیرد و این خود معیار رتبه‌بندی و اولویت‌بندی عوامل مورد نظر است. این مدل از چند مرحله برای تجزیه و تحلیل داده‌ها بهره می‌برد (امانپور و همکاران، ۱۳۹۲).

مرحله اول: در این مدل تشکیل ماتریس تصمیم خواهد بود که به صورت زیر تشکیل

می‌گردد:

$$\tilde{A} = \begin{bmatrix} \tilde{x}_{11} & \tilde{x}_{12} & \dots & \tilde{x}_{1n} \\ \tilde{x}_{21} & \tilde{x}_{22} & \dots & \tilde{x}_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \tilde{x}_{m1} & \tilde{x}_{m2} & \dots & \tilde{x}_{mn} \end{bmatrix}$$

مرحله دوم: در این مدل تعیین ماتریس وزن معیارها خواهد بود که از روابط زیر جهت

حصول به این امر استفاده می‌گردد:

$$w_{j1} = \min_k \{w_{jk1}\}$$

$$w_{j2} = \frac{\sum_{k=1}^k w_{jk2}}{k}$$

$$w_{j3} = \max_k \{c_{jk1}\}$$

مرحله سوم: بی‌مقیاس‌سازی ماتریس تصمیم فازی می‌باشد که این مرحله با توجه به روابط

زیر به انجام می‌رسد:

$$\tilde{r}_{ij} = \left[\frac{a_{ij}}{c_j^*}, \frac{b_{ij}}{c_j^*}, \frac{c_{ij}}{c_j^*} \right]$$

$$\tilde{r}_{ij} = \left[\frac{a_j^-}{c_{ij}}, \frac{a_j^-}{b_{ij}}, \frac{a_j^-}{c_{ij}} \right]$$

در روابط بالا $c_j^* = c_{ij} \max_i$ و همچنین $a_j^- = a_{ij} \min_i$ خواهد بود. با توجه به

روابط بالا ماتریس بی‌مقیاس شده فازی (\tilde{R}) بدست خواهد آمد که در مجموع با استفاده از

رابطه زیر تشکیل می‌گردد:

$$\tilde{R} = (\tilde{r}_{ij})_{m \times n} \quad I=1, 2, \dots, m$$

مرحله چهارم: در بین شاخص‌های مورد محاسبه شاخص‌هایی با جنبه مثبت و شاخص‌هایی با جنبه منفی می‌باشد که در مدل پژوهش برای محاسبه وزن‌های اختصاص داده شده به آن‌ها به ترتیب از روابط زیر استفاده می‌گردد:

$$\begin{aligned} \tilde{w}_{ij} &= \left\{ \frac{a_{ij}}{c_i^*}, \frac{b_{ij}}{c_j^*}, \frac{c_{ij}}{c_j^*} \right\} \cdot (w_{j1}, w_{j2}, w_{j3}) = \left\{ \frac{a_{ij}}{c_j^*} \cdot w_{i1}, \frac{b_{ij}}{c_j^*} \cdot w_{i2}, \frac{c_{ij}}{c_j^*} \cdot w_{i3} \right\} \tilde{v}_{ij} = \tilde{r}_{ij} \\ \tilde{w}_{ij} &= \left\{ \frac{a_j^-}{c_{ij}}, \frac{a_j^-}{b_{ij}}, \frac{a_j^-}{a_{ij}} \right\} \cdot (w_{j1}, w_{j2}, w_{j3}) = \left\{ \frac{a_j^-}{c_{ij}} \cdot w_{i1}, \frac{a_j^-}{b_{ij}} \cdot w_{i2}, \frac{a_j^-}{a_{ij}} \cdot w_{i3} \right\} \tilde{v}_{ij} = \tilde{r}_{ij} \end{aligned}$$

مرحله پنجم: در این مدل محاسبه نزدیکی به ایده آل فازی^۱ و ضد ایده آل فازی^۲ است این حالات به ترتیب با استفاده از روابط زیر محاسبه می‌گردد:

$$\begin{aligned} A^* &= [\tilde{v}_1^*, \tilde{v}_2^*, \dots, \tilde{v}_n^*] \\ A^- &= [\tilde{v}_1^-, \tilde{v}_2^-, \dots, \tilde{v}_n^-] \end{aligned}$$

در این روابط \tilde{v}_i^* بهترین مقادیر شاخص‌ها و \tilde{v}_i^- بدترین مقدار برای شاخص‌ها خواهد بود.

مرحله ششم: محاسبه فاصله از ایده آل مثبت و منفی خواهد بود که به ترتیب از روابط زیر برای آنها استفاده شده است:

$$\begin{aligned} S_i^* &= \sum_{j=1}^n d = (\tilde{v}_{ij}, v_j^*) \\ S_i^- &= \sum_{j=1}^n d = (\tilde{v}_{ij}, v_j^-) \end{aligned}$$

مرحله هفتم: در این مدل محاسبه شاخص شباهت خواهد بود که با استفاده از رابطه زیر خواهد بود:

$$CC_i = \frac{S_i^-}{S_i^* + S_i^-}$$

1 Fuzzy Positive Ideal Solution (FPIS)
2 Fuzzy Negative Ideal Solution (FNIS)

یافته‌های پژوهش

نتایج تحقیق در سه بخش ارائه می‌شود. ابتدا یافته‌های توصیفی تحقیق (تصویری از ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی افراد نمونه، میزان تمایل به مهاجرت آن‌ها و همچنین وضعیت شهر آبادان از لحاظ سطح شاخص‌های تحقیق از نظر آن‌ها) ارائه می‌شود. سپس نتایج تحلیل دومتغیره ذکر شده و در پایان با استفاده از تکنیک تحلیل سلسله مراتبی (AHP) و الگوی تحلیلی تاپسیس (Topsis) شاخص‌ها و مؤلفه‌های اثرگذار بر تمایل به مهاجرت اولویت‌بندی و رتبه‌بندی خواهند شد.

ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی افراد نمونه

توزیع پاسخگویان برحسب سن، جنس، وضعیت تأهل، و تحصیلات در جدول ۱ آمده است. بر این اساس ۵۶ درصد پاسخگویان مرد و ۴۴ درصد زن هستند. برای درک بهتر از گستره سنی پاسخگویان، سن آن‌ها در قالب گروه‌های سنی تنظیم شده است. بیش از ۵۹ درصد از مردان در گروه سنی ۳۰-۴۴ ساله و پس از آن در گروه سنی ۴۵-۵۹ و ۱۵-۲۹ ساله (۲۵ درصد) قرار داشتند. درصد عمده زنان به ترتیب به گروه‌های سنی ۳۰-۴۴ (۳۶ درصد)، ۴۵-۵۹ و ۱۵-۲۹ ساله (۲۵ درصد) اختصاص داشته است. از نظر سطح تحصیلات، مقطع متوسطه (دیپلم) برای هر دو جنس (مردان بالای ۵۶ درصد و زنان بیش از ۴۳ درصد) بیشترین فراوانی را داشته است. تقریباً ۵۶ درصد از جمعیت نمونه متأهل و بقیه مجرد بودند.

جدول ۱. ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی افراد نمونه

کل		زن		مرد		ویژگی	
تعداد	(درصد)	درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۹۸	۲۵/۴	۴۸	۴۷	۵۲	۵۱	۱۵-۲۹	سن
۱۳۹	۳۶/۲	۴۰/۳	۵۶	۵۹/۷	۸۳	۳۰-۴۴	
۱۰۰	۲۵/۹	۴۸	۴۸	۵۲	۵۲	۴۵-۵۹	
۴۸	۱۲/۵	۳۵/۵	۱۷	۶۴/۵	۳۱	۶۰ به بالا	

ادامه جدول ۱. ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی افراد نمونه

کل		زن		مرد		ویژگی	
تعداد	(درصد)	درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۴۹	۱۲/۷	۵۹/۲	۲۹	۴۰/۸	۲۰	ابتدایی	تحصیلات
۹۸	۲۵/۴	۳۹/۸	۳۹	۶۰/۲	۵۹	راهنمایی	
۱۵۸	۴۱/۱	۴۳/۱	۶۸	۵۶/۹	۹۰	متوسطه	
۸۰	۲۰/۷	۴۵	۳۶	۵۵	۴۴	دانشگاهی	
۱۶۲	۴۲	۴۴/۴	۷۲	۵۵/۶	۹۰	مجرد	وضعیت تأهل
۲۲۳	۵۸	۴۴	۹۸	۵۶	۱۲۵	متأهل	

تمایل به مهاجرت

جدول ۲ توزیع پاسخگویان این بررسی برحسب تمایل به مهاجرت به خارج از شهر آبادان را نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود، ۸۹ درصد از ساکنان شهر آبادان تمایل دارند در صورت فراهم بودن شرایط و امکانات به شهر دیگری از کشور مهاجرت نمایند.

جدول ۲. تمایل به مهاجرت ساکنان شهر آبادان به شهرهای دیگر

خیر		بلی		متغیر
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۱۱	۴۴	۸۹	۳۴۱	تمایل به مهاجرت

ارزیابی وضعیت شهر آبادان از نظر افراد نمونه

به منظور تفسیر بهتر وضعیت شهر آبادان به لحاظ سطح شاخص‌های مطرح‌شده از نظر پاسخگویان در این تحقیق، با جمع کردن گویه‌های مربوط به هر متغیر و مشخص کردن دامنه تغییرات آن‌ها و همچنین تقسیم آن‌ها بر عدد ۳ یک متغیر ترتیبی با سه طبقه نامطلوب، متوسط و مطلوب ساخته شده است. با توجه به یافته‌های جدول ۳ مشاهده می‌شود که بیشتر از ۷۹ درصد

پاسخگویان در این بررسی معتقد بودند وضعیت اقلیمی - جغرافیایی در شهر آبادان در سطح نامطلوبی است. همچنین بالای ۷۴ درصد پاسخگویان وضعیت خدماتی - رفاهی در آبادان را نامطلوب ارزیابی کرده‌اند. وضعیت اقتصادی شهر آبادان به‌زعم ۸۰ درصد افراد نمونه در سطح نامطلوبی قرار داشته است. بالای ۶۰ درصد هم وضعیت اجتماعی - فرهنگی شهر را نامطلوب برآورد کرده‌اند. همچنین به لحاظ وضعیت امنیتی هم بیش از ۷۶ درصد پاسخگویان معتقد بودند که شهر آبادان در سطح نامطلوبی می‌باشد.

جدول ۳. وضعیت شاخص‌های اقلیمی - جغرافیایی، خدماتی - رفاهی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و امنیتی شهر آبادان از نظر افراد نمونه

مطلوب		متوسط		نامطلوب		وضعیت شاخص‌ها
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۵	۱۹	۱۵/۸	۶۱	۷۹/۲	۳۰۵	اقلیمی - جغرافیایی
۶	۲۳	۱۹/۷	۷۶	۷۴/۳	۲۸۶	خدماتی - رفاهی
۴/۷	۱۸	۱۵/۳	۵۹	۸۰	۳۰۸	اقتصادی
۲۱	۸۱	۱۶/۴	۶۳	۶۲/۶	۲۴۱	اجتماعی - فرهنگی
۵/۲	۲۰	۱۸/۴	۷۱	۷۶/۴	۲۹۴	امنیتی

رابطه بین تمایل به مهاجرت و ارزیابی وضعیت شهر

نگاهی به نتایج ارائه شده در جدول ۴ نشان می‌دهد که بین تمایل به مهاجرت به خارج از شهر آبادان و متغیرهای مستقل در این تحقیق رابطه معناداری وجود دارد. هرچه ارزیابی افراد از وضعیت شهر مطلوب‌تر باشد، تمایل به مهاجرت کاهش می‌یابد.

جدول ۴. نتایج تحلیل دومتغیره‌ی روابط بین تمایل به مهاجرت و ارزیابی وضعیت شهر

آماره	تعداد	جمع	تمایل به مهاجرت		متغیر	
			بله	خیر		
*۲۳۲/۱۸۱ Chi-Square= ۰/۷۷۸ Cramer's V=	۱۹	۱۰۰	۲۱	۷۹	مطلوب	اقلیمی - جغرافیایی
	۶۱	۱۰۰	۳۱/۳	۶۸/۷	متوسط	
	۳۰۵	۱۰۰	۹۲/۱	۷/۹	نامطلوب	
*۴۷۲/۷۵۱ chi-square= ۰/۴۵۲ Cramer's V=	۲۳	۱۰۰	۳۴/۸	۶۵/۲	مطلوب	خدماتی - رفاهی
	۷۶	۱۰۰	۵۹/۲	۴۰/۸	متوسط	
	۲۸۶	۱۰۰	۸۹/۵	۱۰/۵	نامطلوب	
*۶۴۲/۱۶۹ Chi-Square= ۰/۸۴۵ Cramer's V=	۱۸	۱۰۰	۳۸/۹	۶۱/۱	مطلوب	اقتصادی
	۵۹	۱۰۰	۴۲/۴	۵۷/۶	متوسط	
	۳۰۸	۱۰۰	۹۵/۸	۴/۲	نامطلوب	
*۲۱۶۷۶۴ Chi-Square= ۰/۳۸۷ Cramer's V=	۸۱	۱۰۰	۱۷/۳	۸۲/۷	مطلوب	اجتماعی - فرهنگی
	۶۳	۱۰۰	۶۶/۶	۳۳/۴	متوسط	
	۲۴۱	۱۰۰	۸۷/۶	۱۲/۴	نامطلوب	
*۳۵۵/۸۰۱ Chi-square= ۰/۵۶۱ Cramer's V=	۲۰	۱۰۰	۲۵	۷۵	مطلوب	امنیتی
	۷۱	۱۰۰	۳۲/۴	۶۷/۶	متوسط	
	۲۹۴	۱۰۰	۹۰/۵	۹/۵	نامطلوب	

* معنی‌داری در سطح ۰/۰۵

رتبه‌بندی شاخص‌ها و مؤلفه‌های اثرگذار بر تمایل به مهاجرت

الف. تکنیک تحلیل سلسله مراتبی (AHP)

جدول ۵ نشان‌دهنده رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت در شهر آبادان، با استفاده از تکنیک تحلیل سلسله مراتبی است. با توجه به دیدگاه‌های ساکنین منطقه از میان مجموعه عوامل تأثیرگذار بر تمایل به مهاجرت از شهر آبادان به شهرهای دیگر، عوامل اقتصادی بیشترین تأثیر را داشته‌اند. یافته‌های مربوط به اواخر دهه ۵۰ و اوایل دهه ۶۰ میلادی که در آثار صاحب‌نظرانی

نظیر لوئیس، تودارو، فی درانیس، هاریس آمده است و همچنین یافته‌های جدیدتر، دلایل اساسی مهاجرت‌ها را به ساختارهای اقتصادی و عدم تعادل اقتصادی بین مناطق مرتبط می‌دانند (مسی و همکاران، ۱۹۹۳: ۴۳۳). همان‌طور که مشاهده می‌شود، عوامل اقتصادی، تنها عوامل تأثیرگذار در تمایل به مهاجرت از شهر آبادان نمی‌باشند و عوامل اقلیمی - جغرافیایی، عوامل امنیتی، عوامل خدماتی - رفاهی و عوامل اجتماعی - فرهنگی هم به ترتیب در تمایل به مهاجرت از این شهر به شهرهای دیگر مؤثرند.

جدول ۵. درجه اهمیت و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت از شهر آبادان با استفاده از روش

AHP

رتبه از نظر درجه اهمیت	درجه اهمیت به دست آمده از AHP	عوامل مؤثر بر مهاجرت از شهر
۱	۰/۲۸۰	عوامل اقتصادی
۲	۰/۲۶۸	عوامل اقلیمی - جغرافیایی
۳	۰/۱۸۰	عوامل امنیتی
۴	۰/۱۲۸	عوامل خدماتی - رفاهی
۵	۰/۱۴۴	عوامل اجتماعی - فرهنگی

ب. الگوی تحلیلی تاپسیس (Topsis)

رتبه‌بندی مؤلفه‌های هر یک از عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت از شهر آبادان با مدل تاپسیس در جدول ۶ آمده است. یافته‌های نشان می‌دهند از میان مؤلفه‌های اقتصادی، بیکاری، مهم‌ترین مؤلفه اقتصادی اثرگذار بر تمایل به مهاجرت ساکنان شهر آبادان می‌باشد. همچنین مؤلفه‌های درآمد پایین، نبود موقعیت و فرصت برای پیشرفت، نابرابری امکانات موجود در شهر نسبت به شهرهای توسعه‌یافته کشور، شرایط کاری نامناسب با تخصص هر فرد، و نبود فرصت‌های سرمایه‌گذاری و کارآفرینی به ترتیب (بعد از بیکاری) بیشترین اثرگذاری بر تمایل به مهاجرت افراد را به خود اختصاص داده‌اند.

نامساعد بودن شرایط آب و هوایی مهم‌ترین مؤلفه اقلیمی - جغرافیایی اثرگذار بر تمایل به مهاجرت ساکنین در شهر آبادان می‌باشد. مؤلفه‌های کمبود منابع آب، آلودگی هوا (گردوغبار

و...، خشک‌سالی‌های چند سال اخیر، بیماری‌های فصلی (حساسیت‌های فصلی، گرم‌زدگی و...) و فاصله زیاد با مرکز سیاسی کشور به ترتیب به‌عنوان دیگر مؤلفه‌های اقلیمی- جغرافیایی اثرگذار بر تمایل به مهاجرت از این شهر می‌باشند. همچنین وضعیت امنیت اجتماعی در خیابان‌ها و مراکز عمومی به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه امنیتی اثرگذار بر تمایل به مهاجرت در شهر آبادان است. مؤلفه‌های بالا بودن درگیری‌های قومی و قبیله‌ای، بالا بودن جرائم در شهر، نحوه عملکرد نیروی انتظامی، ضریب امنیت پایین خانواده‌ها و وضعیت نامناسب اعتیاد در شهر به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار دارند. وضعیت نامناسب خدمات بهداشتی و درمانی در شهر مهم‌ترین مؤلفه خدماتی- رفاهی مؤثر بر تمایل به مهاجرت مردم آبادان می‌باشد. مؤلفه‌های کیفیت پایین وضعیت امکانات و تسهیلات رفاهی- تفریحی، وضعیت نامناسب آب آشامیدنی در شهر، پایین بودن کیفیت نحوه ارائه خدمات شهری، عدم امکانات و تسهیلات ورزشی و وضعیت نامناسب فضای سبز در شهر دیگر مؤلفه‌های خدماتی- رفاهی اثرگذار بر تمایل به مهاجرت در این شهر هستند. همچنین نامناسب بودن و عدم امکانات مربوط به گذران اوقات فراغت مهم‌ترین مؤلفه اجتماعی- فرهنگی اثرگذار بر تمایل به مهاجرت در آبادان از دیدگاه ساکنین منطقه می‌باشد. پایین بودن کیفیت آموزش رسمی و غیررسمی، وضعیت رعایت هنجارها و ارزش‌های اخلاقی در شهر، وضعیت گرایش‌های قومی در ادارات دولتی، کمبود امکانات لازم برای شکوفایی استعدادها و جوانان و وضعیت بازارها و فروشگاه‌های شهر دیگر مؤلفه‌های اثرگذار بر تمایل به مهاجرت افراد در شهر آبادان می‌باشند.

جدول ۶. رتبه‌بندی مؤلفه‌های مربوط به عوامل اثرگذار بر تمایل به مهاجرت با استفاده از الگوی تحلیلی

تاپسیس

رتبه	ci	فاصله با ایده‌آل منفی	فاصله با ایده‌آل مثبت	مؤلفه‌ها	عوامل
۱	۰/۷۳۰	۰/۰۵۲	۰/۰۱۱	بیکاری	آلودگی
۲	۰/۶۹۰	۰/۰۴۹	۰/۰۱۳	درآمد پایین	
۳	۰/۶۵۰	۰/۰۴۷	۰/۰۱۵	نبود موقعیت و فرصت برای پیشرفت	

ادامه جدول ۶. رتبه‌بندی مؤلفه‌های مربوط به عوامل اثرگذار بر تمایل به مهاجرت با استفاده از الگوی

تحلیلی تاپسیس

رتبه	ci	فاصله با ایده‌آل منفی	فاصله با ایده‌آل مثبت	مؤلفه‌ها	عوامل
۴	۰/۶۲۰	۰/۰۴۱	۰/۰۲۱	نابرابری امکانات موجود در شهر نسبت به شهرهای توسعه‌یافته کشور	ایمنی اجتماعی
۵	۰/۵۸۰	۰/۰۳۵	۰/۰۲۸	شرایط کاری نامناسب با تخصص هر فرد	
۶	۰/۵۶۰	۰/۰۳۳	۰/۰۳۰	نبود فرصت‌های سرمایه‌گذاری و کارآفرینی	
۱	۰/۶۹۰	۰/۰۳۸	۰/۰۱۸	نامساعد بودن شرایط آب و هوایی	
۲	۰/۶۷۰	۰/۰۳۴	۰/۰۲۲	کمبود منابع آب	
۳	۰/۶۲۰	۰/۰۳۲	۰/۰۲۷	آلودگی هوا (گردوغبار و...)	
۴	۰/۵۸۰	۰/۰۳۰	۰/۰۲۹	خشک‌سالی‌های چند سال اخیر	امنیت
۵	۰/۵۳۲	۰/۰۲۶	۰/۰۳۲	بیماری‌های فصلی (حساسیت‌های فصلی، گرم‌زدگی و...)	
۶	۰/۵۱۰	۰/۰۲۳	۰/۰۳۵	فاصله زیاد با مرکز سیاسی کشور	
۱	۰/۶۸۰	۰/۰۴۶	۰/۰۲۳	وضعیت امنیت اجتماعی در خیابان‌ها و مراکز عمومی	
۲	۰/۶۴۰	۰/۰۴۴	۰/۰۲۶	درگیری‌های قومی و قبیله‌ای	
۳	۰/۵۸۰	۰/۰۳۶	۰/۰۲۸	وقوع جرائم در شهر	
۴	۰/۵۴۰	۰/۰۳۴	۰/۰۳۲	نحوه عملکرد نیروی انتظامی	خدماتی - رفاهی
۵	۰/۴۹۴	۰/۰۳۱	۰/۰۳۶	ضریب امنیت خانواده‌ها	
۶	۰/۴۵۲	۰/۰۲۶	۰/۰۴۰	وضعیت اعتیاد در شهر	
۱	۰/۶۵۰	۰/۰۴۴	۰/۰۲۳	وضعیت خدمات بهداشتی و درمانی	
۲	۰/۵۸۰	۰/۰۴۲	۰/۰۲۵	وضعیت امکانات و تسهیلات رفاهی - تفریحی	
۳	۰/۵۵۰	۰/۰۳۷	۰/۰۲۸	وضعیت آب آشامیدنی در شهر	
۴	۰/۵۳۰	۰/۰۳۳	۰/۰۲۳	کیفیت نحوه ارائه خدمات شهری	
۵	۰/۴۹۸	۰/۰۳۱	۰/۰۳۶	وضعیت امکانات و تسهیلات ورزشی	
۶	۰/۴۵۰	۰/۰۲۸	۰/۰۳۸	وضعیت فضای سبز در شهر	

ادامه جدول ۶. رتبه‌بندی مؤلفه‌های مربوط به عوامل اثرگذار بر تمایل به مهاجرت با استفاده از الگوی

تحلیلی تاپسیس

رتبه	ci	فاصله با ایده‌آل منفی	فاصله با ایده‌آل مثبت	مؤلفه‌ها	عوامل
۱	۰/۶۲۳	۰/۰۳۵	۰/۰۱۶	وضعیت امکانات مربوط به گذران اوقات فراغت	رتبه‌بندی عوامل
۲	۰/۵۷۴	۰/۰۳۴	۰/۰۱۸	کیفیت آموزش رسمی و غیررسمی	
۳	۰/۵۴۶	۰/۰۳۰	۰/۰۲۱	وضعیت رعایت هنجارها و ارزش‌های اخلاقی در شهر	
۴	۰/۵۰۷	۰/۰۲۸	۰/۰۲۳	وضعیت گرایش‌های قومی در ادارات دولتی	
۵	۰/۴۷۹	۰/۰۲۶	۰/۰۲۷	کمبود امکانات لازم برای شکوفایی استعدادهاى جوانان	
۶	۰/۴۵۱	۰/۰۲۴	۰/۰۲۸	وضعیت بازارها و فروشگاه‌های شهر	

بحث و نتیجه‌گیری

شهر آبادان به دلیل موقعیت ویژه راهبردی (دسترسی و هم‌جواری با کشورهای ثروتمند خلیج فارس، بهره‌مندی از صنایع متعدد و بزرگ پتروشیمی، برخورداری از پالایشگاه بزرگ، وجود بنادر مهم صادراتی و وارداتی و دسترسی به آب‌های آزاد، قابلیت گردشگری در اغلب زمینه‌ها و دارا بودن دو رودخانه اروند و بهمنشیر در آن) منطقه‌ای استراتژیک و پراهمیت از جنبه‌های اقتصادی، سیاسی و امنیتی در کشور و منطقه است. اما به‌رغم وجود بهره‌مندی‌های طبیعی، مشکلات و موانع پیشرفت آن نیز فراوان هستند. همین مشکلات که در اغلب مواقع، مورد بی‌اعتنایی یا غفلت تصمیم‌گیران مرکز قرار گرفته باعث تشدید آنها شده است. مهاجرفرستی شدید و به تبع آن کاهش رشد جمعیت یکی از مسائلی است که این شهر در یک دهه‌ی اخیر با آن مواجه شده است.

نیاز به شناسایی و رتبه‌بندی عوامل و مؤلفه‌های اثرگذار بر تمایل به مهاجرت از شهر آبادان به سایر نقاط کشور جهت جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه آنها باعث شد تا تحقیق حاضر انجام

گیرد. یافته‌های این تحقیق در راستای شناسایی عوامل اثرگذار بر تمایل به مهاجرت از شهر آبادان نشان داد که در بین عوامل پنج‌گانه شناسایی شده، عامل اقتصادی بیشترین تأثیر را دارد. از این نظر نتایج تحقیق با نتایج تحقیقات (قاسمی‌اردهایی، ۱۳۸۵؛ اسماعیلی، ۱۳۹۶؛ راجل، ۲۰۰۰؛ هیپفل و همکاران، ۲۰۰۳؛ کرو، ۲۰۱۰؛ پیرس، ۲۰۱۵) همسو است. به عنوان مثال، پژوهش پیرس (۲۰۱۵) در مورد عوامل مؤثر بر مهاجرت داخلی در ایتالیا نشان داد که متغیرهای اقتصادی عامل اصلی جریان‌های مهاجرت داخلی ایتالیا طی دوره ۱۹۷۵ تا ۲۰۰۵ هستند.

همچنین در میان مؤلفه‌های اقتصادی، ضریب تأثیر بیکاری بر تمایل به مهاجرت از این شهر بیشتر از سایر مؤلفه‌ها می‌باشد. به عبارتی ضریب این متغیر نشان می‌دهد که بیکاری در شهر آبادان از فاکتورهای اصلی اثرگذار بر مهاجرت از این شهر محسوب می‌شود. یکی از شواهدی که این ادعا را تأیید می‌کند آمار بیکاری مرکز آمار ایران می‌باشد که بر اساس آن، نرخ بیکاری شهر آبادان در سال ۱۳۹۵، ۱۴٫۳ درصد بوده که در مقایسه با معدل کشوری حدود دو درصد بیشتر بوده است.^۱ اثرگذاری متغیر بیکاری بر مهاجرت افراد در مطالعات پیشین هم اثبات شده است. شهری (۱۳۹۶) و رفیعی و همکاران (۱۳۹۶) نشان داده‌اند که انگیزه اصلی اکثر مهاجرت‌های درون و برون‌استانی در استان خوزستان، جستجوی کار یا کار بهتر بوده است. همچنین بر اساس نتایج سرشماری مرکز آمار ایران در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵، علل جستجوی کار و جستجوی کار بهتر، تاثیرگذارتر از علل دیگر بر مهاجرت از استان خوزستان به سایر نقاط کشور بوده‌اند. اثرگذاری عامل اقتصادی و خصوصاً بیکاری و درآمد پایین بر تمایل به مهاجرت افراد از شهر آبادان به سایر نقاط کشور، دال بر تأیید نظریه مهاجرتی نئوکلاسیک است که بر تفاوت در دستمزدها و شرایط اشتغال بین مناطق تأکید می‌کند و در کل حرکت‌های مهاجرتی را یک تصمیم فردی و عقلایی می‌داند که با هدف حداکثرسازی درآمد انجام می‌گیرد. همین عامل منجر به مهاجرت از نواحی با درآمد پایین به نواحی با درآمد بالا می‌شود که در آن فرد بهره‌ورتر و دارای دستمزد بالاتر است؛ بنابراین نتایج این تحقیق با نظریه مهاجرتی نئوکلاسیک در یک راستا است.

۱ نرخ بیکاری در کشور در سال ۱۳۹۵ برابر با ۱۲/۶ درصد بوده است.

عوامل اقلیمی - جغرافیایی و امنیتی به ترتیب بعد از عامل اقتصادی بیشترین تأثیر را بر مهاجرت از شهر آبادان داشته‌اند. عوامل خدماتی - رفاهی و اجتماعی - فرهنگی به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند. نامساعد بودن شرایط آب و هوایی، وضعیت امنیت اجتماعی در خیابان‌ها و مراکز عمومی، وضعیت خدمات بهداشتی و درمانی و وضعیت امکانات مربوط به گذران اوقات فراغت به ترتیب به‌عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌های عوامل اقلیمی - جغرافیایی، امنیتی، خدماتی - رفاهی و اجتماعی - فرهنگی در مهاجرت از شهر آبادان اثرگذار هستند. یافته مذکور در مطالعات پیشین (ارشاد و حزباوی، ۱۳۸۳؛ حزباوی ۱۳۸۶؛ ممبنی و قاسمی‌اردھانی، ۱۳۹۰؛ شهپری، ۱۳۹۶) نیز به‌دست آمده است. این نتایج نشان دهنده اهمیت عوامل دافعه شهر آبادان نسبت به عوامل کششی استان‌های دیگر در نزد ساکنان شهر آبادان است. از این منظر سهم و وزن عامل دافعه اورت لی (۱۹۶۶) و عامل فایده مدل هزینه - فایده (اوبرای، ۱۳۷۰: ۷۳) نسبت به هم‌تاهای جاذبه و هزینه بیشتر است. نتایج تکنیک تحلیل سلسله مراتبی و الگوی تحلیلی تاپسیس نشان می‌دهد که برای تبیین عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت از شهر آبادان، نظریه‌های کارکردگرایی خصوصاً نظریه اقتصاد نئوکلاسیک، جاذبه و دافعه و محرومیت نسبی، مناسب‌تر هستند.

شناسایی و اولویت‌بندی عوامل اثرگذار بر تمایل به مهاجرت از شهر آبادان نشان داد عوامل اقتصادی و عوامل اقلیمی - جغرافیایی به‌ترتیب بیشترین ضریب تأثیر را دارند که نشان‌دهنده اهمیت و مهم بودن این عوامل نسبت سایر عوامل اثرگذار بر تمایل به مهاجرت در نزد ساکنین شهر آبادان است. بر این اساس بیشترین برنامه‌ریزی باید در جهت کاهش اثرگذاری این عوامل انجام گیرد. جهت کاهش مهاجرفرستی و جذب جمعیت به این شهر راه‌کارهای زیر ارائه می‌گردد:

- ✓ توسعه‌ی سرمایه‌گذاری، تولید و اشتغال با توجه به پتانسیل‌های موجود در شهر آبادان.
- ✓ تقویت آموزش و مهارت‌آموزی به نیروهای بومی برای اشتغال در شهر برای جلوگیری از مهاجرت آنان به خارج از شهر آبادان.

- ✓ توجه به نیازهای موجود در شهر و رفع محرومیت‌ها.
- ✓ برنامه‌ریزی در جهت مقابله با بحران‌های زیست‌محیطی مانند امکان‌سنجی انتقال صنایع آلاینده از محدوده‌ی شهرها و یا الزام آن‌ها به رعایت دقیق موازین زیست‌محیطی.
- ✓ طراحی برنامه جامع جهت توسعه فضای سبز و تجدیدنظر در روش مقابله با بیابان‌زایی و ریزگردها (مثلاً استفاده از 'ریگ‌پاشی' بجای 'مالچ‌پاشی').

منابع

- آذر، عادل و علی رجب‌زاده (۱۳۸۱). *تصمیم‌گیری کاربردی*، تهران: انتشارات نگاه دانش.
- ارشاد، فرهنگ (۱۳۸۰). "مبانی نظری فرار مغزها برحسب شکل‌های مختلف آن در شرایط کنونی"، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره ۳، شماره ۵، صص ۴۳-۶۰.
- ارشاد، فرهنگ و عزیز حزباوی (۱۳۸۴). "بررسی برخی انگیزه‌های تمایل به برون‌کوچی از شهر اهواز"، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره ۶، شماره ۲، صص ۱۰۷-۱۲۰.
- اسماعیلی، علی اکبر و وحید بیگدلی‌راد، (۱۳۹۶)، بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت از روستا به شهر در شهرستان تاکستان، چهارمین کنفرانس ملی معماری و شهرسازی پایداری و تاب‌آوری از آرمان تا واقعیت، قزوین، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین،
- اسمعیلی، نصیبه و حسین محمودیان (۱۳۹۵). بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت‌های تحصیلی و شغلی زنان جوان ایرانی در دوره ۹۰-۱۳۸۵، *مطالعات راهبردی ورزش و جوانان*، دوره ۱۵، شماره ۳۴، صص ۱-۲۱.
- اصغرپور، محمدجواد (۱۳۸۳). *تصمیم‌گیری چند معیاره*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم.
- امانپور، سعید؛ هادی علیزاده و حسن قراری (۱۳۹۲). "تحلیلی بر مکان‌یابی جهات بهینه توسعه فیزیکی شهر اردبیل با استفاده از مدل AHP"، *فصل‌نامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، دوره ۳، شماره ۱۰، صص ۱-۱۰.
- اوبرای، آ. اس. (۱۳۷۰). *مهاجرت، شهرنشینی و توسعه*، (ترجمه فرهنگ ارشاد)، تهران: مؤسسه کار و تأمین اجتماعی.
- بیرو، آلن (۱۳۶۶). *فرهنگ علوم اجتماعی*، (ترجمه باقر ساروخانی)، انتشارات کیهان، تهران.

- تودارو، مایکل (۱۳۶۷). *مهاجرت‌های داخلی در کشورهای در حال توسعه*، (ترجمه‌ی مصطفی سرمدی و پروین رئیسی فرد)، انتشارات دانشگاه پیام نور.
- حزباوی، عزیز (۱۳۸۶). بررسی پدیده مهاجرت جوانان از شهر اهواز، معاونت پژوهشی جهاد دانشگاهی خوزستان، گزارش منتشر نشده.
- رفیعی، نسترن، سجاد فتاحی، مجید کامین، سیما رفسنجانی‌نژاد، معصومه تقی‌زادگان، محدثه جلیلی، نسرين قنوتی و فاطمه خوشدللی (۱۳۹۶). *مسئله‌شناسی راهبردی در استان خوزستان*، تهران: مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری.
- زنجانی، حبیب‌الله (۱۳۷۱). *جمعیت و شهرنشینی در ایران*، انتشارات: جلد اول جمعیت، تهران مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- شهپری، داود (۱۳۹۶). بررسی میزان تمایل به مهاجرت و عوامل مؤثر بر آن: مورد مطالعه جوانان ۱۸-۲۹ ساله استان خوزستان، پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد جمعیت‌شناسی، دانشگاه تهران: دانشکده علوم اجتماعی.
- صفایی پور، مسعود و یوسف محلی (۱۳۹۶). "بررسی عوامل تأثیرگذار بر مهاجرت از شهر با استفاده از مدل معادلات ساختاری و تکنیک تحلیل سلسله مراتبی فازی (مطالعه موردی: شهر اهواز)"، *مجله مطالعات محیطی هفت حصار*، سال ششم، شماره بیست دوم، ۷۹-۵.
- عدل، ماندانا (۱۳۸۵). "بررسی علل انگیزش اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های دولتی تهران به مهاجرت به خارج از کشور"، پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه پیام نور واحد تهران.
- قاسمی‌اردهائی، علی (۱۳۸۵)، "بررسی علل مهاجرت روستاییان به شهرها در ایران با فراتحلیل پایان‌نامه‌های تحصیلی (مقطع زمانی ۸۳-۱۳۵۹)"، *فصلنامه روستا و توسعه*، سال ۹، شماره ۱، صص ۸۰-۵۰.
- قاسمی‌اردهایی، علی، نیر رستمی و محمد شیری (۱۳۹۳). "عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت به شهر جوانان روستایی شهرستان اهر"، *فصلنامه فضای جغرافیایی*، سال شانزدهم، شماره ۵۳، صص ۱۷۳-۱۹۲.

- کاظمی‌پور، شهلا و علی قاسمی اردهایی (۱۳۸۶). "تجربه اقامتی و تمایل به مهاجرت به شهر تهران"، *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، شماره ۳ صص ۱۳۰-۱۴۸.
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی (۱۳۶۸). *نظریات مهاجرت*، شیراز، انتشارات نوید شیراز.
- محمودیان، حسین و علی قاسمی اردهائی (۱۳۹۲). *بررسی وضعیت مهاجرت و شهرنشینی در ایران*، صندوق جمعیت سازمان ملل با همکاری پژوهشکده‌ی آمار و دانشکده علوم اجتماعی. مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور ۱۳۹۵.
- ممبئی، ایمان و علی قاسمی اردهائی (۱۳۹۰). عوامل مؤثر در گرایش به مهاجرت اساتید دانشگاه‌های اهواز به خارج از استان خوزستان، *جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران*، دوره دوازدهم، شماره ۴.
- موسوی، محمد (۱۳۸۳). *بررسی عوامل مؤثر بر تمایل (گرایش) روستائیان به مهاجرت به شهرها*، طرح پژوهشی وزارت جهاد کشاورزی، تهران، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.
- Adewale, J. (2005), "Socio-Economic Factors Associated With Urban-Rural Migration Inin Nigeria: A Case Study Ofof Oyo State, Nigeria", *Journal Ofof Human Ecology* (Delhi, India) 17(1):13-16.
- Asfaw, W, Tolossa, D & Zeleke. G. (2010), "Causes and Impacts of Seasonal Migration on Rural Livelihoods: Case Studies from Amhara Region in Ethiopia", *Norwegian Journal Of Geography*, 64(1), 58-70.
- Bhandari, P. (2004), "Relative deprivation and migration in an agricultural setting of Nepal", *Population and Environment*, 25(5) :475-499.
- Crow, H (2010), "Factors Influencing Rural Migration Decisions in Scotland: An Analysis of the Evidence", *Social Research*", Rural Analytical Unit: Rural and Environment Research and Analysis Directorate Scottish Government.
- De Haas, H. (2011). The determinants of international migration: conceptualizing policy, origin and destination effects. *International Migration Institute Working Paper*, 32.
- Durand, J. & D.S. Massey (1992). "Mexican Migration to the United States: A Critical Review", *Latin American Research Review*, 27(2):3-42.
- Enigbokan, O. Edkins, B. Ogundele, O. (2015), "Relevance Of Migration Theories In The Identification Of Influencing Factors For Nigerian And Zimbabwean Migrants In South Africa", *Paper Presented At The Economic Society Of South Africa (ESSA) Conference*, Cape Town.

- Franklin, R. S. (2003). *Migration of the young, single, and college educated: 1995 to 2000*. US Department of Commerce, Economics and Statistics Administration, US Census Bureau.
- Hipfel, B. A. Bister and P. Strohmaier. (2003), "Youth Identities along the Eastern Broder of the Europe Union", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29: 835-848.
- Hunter, L., M. White and J. Little (2003), "Environmental Hazards, Migration, And Race", *Population and Environment*, (25)1: 23-39.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Massey, D. S., & España, F. G. (1987). The social process of international migration. *Science*, 237(4816), 733-738.
- Massey, D.S.J. Arango. G. Hugo, A. Kouaouci, and J.E. Taylor (1993)," Theories of International Migration: A Review and Appraisal" *Population and Development Review*, 19(3):431-466.
- Mendola, M. (2008). Migration and technological change in rural households: Complements or substitutes?. *Journal of Development Economics*, 85(1-2), 150-175.
- Parnwell, M. (2006). *Population movements and the Third World*. Routledge.
- Piras, R. (2017). A long-run analysis of push and pull factors of internal migration in Italy. Estimation of a gravity model with human capital using homogeneous and heterogeneous approaches. *Papers in Regional Science*, 96(3), 571-602.
- Skeldon, R. (2010). Migration and development over twenty years of research: progress and prospects. In: C. Audebert & M. K. Doraï (ed.s), *Migration in a Globalised World: New Research Issues and Prospects*. Amsterdam: AUP, pp: 145-179.
- Stark, O. (1984). Rural-to-urban migration in LDCs: a relative deprivation approach. *Economic Development and Cultural Change*, 32(3), 475-486.
- Stark, O., & Bloom, D. E. (1985). The new economics of labor migration. *The American Economic review*, 75(2), 173-178.
- Tirtosudarmo, R. (2009). Mobility and human development in Indonesia. Human Development Research Paper 2009/19, United Nations Development Programme Reports of Human Development, 5, Pp 14-35.